

Jan Jandourek

Daniel Herman

SRDCEM PROTI OSTNATÉMU DRÁTU

Rozhovor

Jan Jandourek
Daniel Herman
SRDCEM PROTI OSTNATÉMU DRÁTU

© Daniel Herman, Jan Jandourek 2013

Cover photo © Monika Váňová

© Portál, s. r. o., 2013

ISBN 978-80-262-0514-2

Bál jsem se, že na mě ty tanky vjedou

Setkáváme se poprvé k našemu rozhovoru náhodou na docela významné datum, je totiž den před výročím invaze z roku 1968. Pro mě to byla možná první vzpomínka z dětství, když mi byly tři roky a z balkonu našeho domu jsem sledoval tanky, jak jedou po silnici a zanechávají za sebou na dláždění takové dvě bílé široké čáry. Máš nějakou podobnou vzpomínku?

Velmi silnou. 20. srpna 1968 jsme s našimi odjeli do Rakouska na Salzbursko k jezeru Mondsee, kde měli chatu naši přátelé. V noci pak přišla bouřlivá atmosféra okupace a naši řešili, jestli zůstat, nebo nezůstat. Nakonec se rozhodli pro návrat. Pocházím z Českých Budějovic a pamatuji se, jak na křižovatce na dnešním Mariánském náměstí jezdily pancéřové vozy a tanky a já jsem se bál. Měli jsme doma takové žluté závěsy a ta světla vždycky ty závěsy ozářila a já jsem se bál, že na mě ty tanky vjedou. S bratrem jsme z okna babiččina pokoje pouštěli prásátka zrcátkem, abychom oslnili řidiče. Babička nás zahнала a říkala: „Chlapci, co to děláte, oni vás zastřelí!“ Vzpomínám si i na děla, která koukala z lesa za Budějovicemi. Vždycky se říkalo: „To jsou Rusové.“ Dodnes bych ta místa našel.

Vybavují se mi nápisy na zdech, zvláště tyto dva: „Proletáři všech zemí, spojte se, nebo střelím!“ „Dubčekovi slivovici, Brežněvovi po palici!“ Pak si zase vybavuji, jak ty nápisy zabílili, ale po nějaké době se ten nátěr zase smazal a bylo vidět: „Svoboda, Dubček, Černík, Smrt agresorům...“ Z devětašedesátého si pamatuji hladovku studentů v budějovické Samsonově kašně, v níž ovšem nebyla voda.

Už jako dítě jsem toho tedy kolem sebe viděl dost. O mnoha věcech jsem se ale, stejně jako ostatní, dozvěděl až po letech. Nevěděl jsem, stejně jako asi všichni tady, že se 8. září 1968 na varšavském Stadionu Desetiletí zapálil na protest proti spoluúčasti polské armády při okupaci Československa Polák Ryszard Siwiec. Nebyl to mladík jako student Jan Palach. Byl už skoro šedesátiletý. Je patrné, že se na svůj čin pečlivě připravil. Přišel na oslavu dožínek, kdy na Stadionu Desetiletí bylo přítomno nejvyšší vedení komunistického Polska a sta tisíce diváků. Polil se hořlavinou a zapálil. Utrpěl těžké popáleniny na více než osmdesát procentech těla a čtyři dny po převozu do nemocnice zemřel. Až do své smrti byl nepřetržitě hlídán příslušníky státní bezpečnosti, která se pochopitelně snažila jeho čin za každou cenu utajit.

O jeho činu se svět tedy nedověděl hned. Musel nejprve bolestně zemřít a fakticky být zapomenut, ale nakonec jeho setba vydala plody, trvalé a výmluvné. Ryszard Siwiec se rozhodl předčasně zemřít proto, že zůstal věrný principům a ideálům, kterým věřil a které svým životem vyznával. Je příkladem lidské schopnosti nadřadit hodnoty pravdy, svobody a spravedlnosti krátkodobým pragmatickým zájmům. Svou smrtí však neodešel z dějinné paměti. Naopak, stal se planoucím trvalým svědectvím a obžalobou totality, která chtěla ukrást člověku jedinečný dar svobody. Postavil se do čestného zástupu mučednic a mučedníků všech generací, kteří svým životem dosvědčují, že sémě musí mnohdy nejprve padnout do země a zahynout, aby mohlo přinést své trvalé plody. Před nedávnem, 20. srpna 2010, byl v Praze na Žižkově, v ulici, která nese Siwiewovo jméno, odhalen obelisk. Autorem je známý polský výtvarník Marek Moderau.

Byly v té smutné době ale i radostné události. Silným zážitkem bylo přistání Američanů na Měsíci. Už jako šestileté dítě si pamatuji tu radost, když na Měsíci zapíchli americkou vlajku.

To máme podobné zážitky, pamatuji se, jak jsem jako čtyřletý s rodinou sledoval start Apolla na černobílé obrazovce. Nějaký psycholog by možná řekl, že to byly tyto rané zážitky, které pak určily tvé, a nejen tvé, další směřování.

Tak to asi nelze vyloučit. Šel jsem pak o něco později s maminkou po městě. Jak byly sovětské vlaječky za okny, tak asi vítr nějakou shodil a ležela na zemi a já jsem ji s velkou chutí roztrhal. To jsem pak udělal o řadu let později znovu v roce 1987. Byl jsem tehdy generálním prefektem litoměřického semináře a připomínalo se sedmdesáté výročí bolševického převratu v Rusku. Na semináři se měla při té příležitosti vyvěsit sovětská vlajka. Řekl jsem si tehdy, že tohle nepřipustím. Šel jsem za rektorem a řekl mu, že přece nemůžeme na semináři vyvěsit sovětskou vlajku se srpem a kladivem. To by bylo stejné, jako kdybychom na porodnici vyvěsili pirátskou vlajku s lebkou a hnáty. Tak jsme tehdy s kamarádem Michalem Altrichtrem přes noc tu vlajku zničili, takže už nebyla, a tedy se vyvěsit nedala.

Přesně si vzpomínám, kdy jsme se poprvé v životě viděli; bylo to v roce 1984 v létě na seminární zahradě, kdy ses přihrnul a pravil: „Já jsem Dan!“ Tehdy jsme tam sklízeli nějaké meruňky a u toho se četla duchovní literatura, dodnes si vzpomínám, že to bylo od Angličana Roberta Bensona Neviditelné světlo. Byly to okamžiky určité idyly, zvláště

po tom, co několik měsíců předcházelo, aspoň pro některé. Tehdy se přihlásit byla trochu dramatická záležitost, zvláště v některých diecézích, protože pak přišli „pánové“ a měli různé dotazy. Ty jsi ale nešel do semináře rovnou ze školy; pokud se dobře pamatuji, už jsi předtím pracoval...

Pracoval jsem jako pomocný dělník v Jihočeských pekárnách, protože jsem se po škole nedostal na teologii a pak mě nechtěli nikam vzít. Kamarád mého bratra, právník v Jihočeských pekárnách, mi našel místo pomocného dělníka v dílnách, kde se vyráběly stroje na pečení. Byl jsem tam s jedním kolegou, bývalým politickým vězněm, s tím jsme si hodně rozuměli. A tam jednou přijeli právě oni zmínění „pánové“. To bylo poprvé. Člověk samozřejmě už předtím slyšel mnoho o tom, jak je to se Státní bezpečností a výsledky. Zavolali mě k řediteli, ten byl úplně rozklepaný. Řekli: „Státní bezpečnost, pane Herman, půjdete s námi.“ To byl první živý styk se Státní bezpečností. Byl to pro mě šok, hrozně jsem se bál. Chtěl jsem zavolat domů, ale nemohl jsem se dovolat nikam. V dílně jsem měl různé knížky, které jsem měl ze zahraničí, a ty jsem tam schovával. A teď si nechci hrát na žádného mystika, to absolutně nejsem, ale pamatuji se, co Ježíš říkal svým následovníkům: „Budou vás pronásledovat pro mé jméno a bude vám dáno, co máte mluvit, nebojte se.“ V tu chvíli jsem se modlil a říkal jsem si, že teď to potřebuji strašně moc. Modlil jsem se: „Prosím, pomoz mi!“ V ten okamžik přišel takový klid, že nervozita povolila a já jsem dokonce u píchaček, protože ještě nebyl konec pracovní doby, řekl, že nemohu odejít. Estébáci řekli: „No, prostě je to tak, že vás tady soudruh ředitel pustil!“ A já na to, že jsem zodpovědný pracovník. Tak tam se mnou seděli do konce pracovní doby

a pak mě odvezli. Zvláštní bylo, že i když přšelo, tak tehdy nezapnuli stěrače. Nevím, jestli mě to mělo znervóznit nebo ty stěrače skutečně nešly, ale působilo to velmi nepříjemně.

Dojeli jsme na okraj Českých Budějovic na břeh řeky Vltavy. Vpravo byl sráz, před námi byla kasárenská zeď s ostnatým drátem, prostředří skutečně „hezké“. Začali do mě hučet a vyhrožovat: „Kdo vás řídí?“ Já jsem řekl: „Ježíš Kristus.“ To se jim nelíbilo. Že prý jenom na mně záleží, jakým tónem spolu budeme mluvit. Nabízeli mi, že klidně, když s nimi budu spolupracovat a scházet se, že by mi mohli pomoci dostat se na teologii. Řekl jsem, že o to nemám zájem a nechci s nimi mít nic společného, že mě mohou samozřejmě kdykoli kamkoli odvézt a já s tím nebudu moci nic dělat. Ale nebude to dobrovolné. Nepodepsal jsem ani to, že o tom nebudu mluvit, nikdy nic jsem jim nepodepsal.

Mnohokrát pak za mnou ještě přišli i domů, i na ulici mě zastavili, aby provedli osobní prohlídku. To ovšem nebyla Státní, ale Veřejná bezpečnost. „Pane Herman, co nesete v tý aktovce?“ A tašku mi celou prohrabali. Estébáci přišli zase jednou do bytu. Ptal jsem se: „Máte povolení k domovní prohlídce?“ Oni na to, že nemají. Já jim řekl, že je tedy do bytu nepustím. Oni zase, že ale nesmím zavřít domovní dveře, a čekali u těch dveří. Bylo to nepříjemné, klidu to člověku nedodalo.

Jednou mě vyšetřovala pohraniční stráž s namířeným samopalem, jindy s namířenou pistolí. To byla vojenská kontrarozvědka na Šumavě, když jsme opravovali kapličky. Prý tam zakládáme mrtvé schránky. Upřímně řečeno, komunisté si ze mě, i kdybych neznal historii naší rodiny a země, sami dělali uvědomělého nepřítele. Udělal jsem ale jednu zajímavou zkušenost. V roce 1990, tedy už po listopadu '89, jsem náhodou stál v Budějovicích ve frontě na poště. Několik kroků přede mnou stál právě jeden z těch soudruhů. Pamatuji se na ten pocit, jak

ve mně stoupala zloba. Říkal jsem si: „Co mám teď udělat? Vykřičet tady ‚tohle je ta estébácká svině?‘“ Řešil jsem to. On se najednou ohlédl a setkali jsme se očima. Vystoupil z té řady a odešel. Nic jsem tehdy nahlas neřekl, ale zařekl jsem se, že revanš a nenávist nesmějí být motorem mého jednání. Nikdy. To je pro mě velké ponaučení. Sáhl jsem si na to, brnkl jsem si na tu strunu. To je pro mě důležitá zkušenost, protože i v dnešní práci se například s bývalými estébáky, vojenskými i civilními, setkávám. Nemá cenu si dělat nepřátele, je třeba se pokusit je získat. Třeba se to nepodaří, ale je nutné se o to alespoň pokusit.

Léta seminární

Někdy si říkám, proč nás v tom roce 1984 přijali. Byli jsme odboj, nebo tak trochu kolaboranti, protože jsme přistoupili na některá pravidla hry a na jiná zase ne? Tehdy to byl první silný ročník po těch slabších, pak už byly všechny jen silné.

Také jsem o tom přemýšlel. Myslím, že to hodně souviselo s mezinárodní situací a s postupným uvolňováním politické situace v Sovětském svazu. Byl to projev atmosféry perestrojky. To jsem si uvědomil velmi výrazně, když začali stavět někdy v roce 1987 okál na zahradě semináře. Díval jsem se na to z okna a říkal jsem si: „Soudruzi, tak teď jste to projeli.“ Jestliže se po čtyřiceti letech komunistické demagogie musí přistavovat katolický seminář, tak to je úžasná vizitka. Něco podobného bylo vydávání Bible, které bylo, tuším, placeno ze Západního Německa. Režim už začal dýchat z posledního, snažil se jednak získat valuty a snažil se také vytvořit zdání, že je náboženská svoboda. Míra náboženské svobody je podle mě lakmusový papírek každého režimu. Podle toho se pozná, jaká ta atmosféra v každé zemi je.

Já si vzpomínám, jak jednou přijela televize natáčet pořad o životě v semináři. U polední modlitby jim selhal zvuk, tak vyzvali k zopakování; a všichni Anděl Páně poslušně zopakovali. Byla to ponižující scéna, na které jsem se naštěstí nepodílel, prostě jsem tam nešel.

Ano, to si pamatuji. To jsou ty kulisy. O to se snažili i nacisté, když si vezmeme například terezínské ghetto před návštěvou Červeného kříže. Totalitní systémy mají tendenci budovat Potěmkinovy

vesnice a nemají schopnost to nějak zásadně inovovat. To je asi apel na návštěvníky Íránu, Kuby, Číny, Severní Koreje, aby se tímhle ne-nechali uchlácholit.

Když jsi do semináře přišel, byl to pro tebe šok, jak to tam vypadá, nebo jsi na to byl připravený od předchůdců? Já byl teoreticky dobře vybaven, věděl jsem, že pověst toho ústavu není nejlepší.

Ne, šok to pro mě rozhodně nebyl. Měl jsem tam kamaráda a spolužáka už ze základní školy v Budějovicích, Tonda Klimeše. Byl asi o dva roky výš a dost barvitě mi o tom vyprávěl. Bylo tam hodně věcí, které mě bavily. Ač jsem nikdy nebyl na vojně a snažil jsem se se do komunistické armády nedostat, tak ani ten denní režim mi zásadně nevadil. Bylo tam mnoho literatury, plno zajímavých lidí, takže jsem se tam necítil nijak nepříjemně. Byl to ostrov jakési kontrolované svobody v okolním moři totální nesvobody. Bylo to zvláštní. Možná si teď vzpomínám především na ty pozitivní věci, ale byla to určitě dobrá škola života.

Bylo to místo, kde jsme nemuseli tvrdit, že věříme v marxismus leninismus, a mohli jsme chodit v klerice po ulici, byť po obvyklých trasách; celé město si na to nějakým způsobem zvyklo, i když někdy docházelo ke komickým situacím. Jednou jistý spolubratr vylezl na požární lávku na střechu, aby se v plavkách opaloval. Naproti přes ulici byla dívčí střední škola – a najednou byla okna plná holek. Kolega se pokoušel zachovat dekorum a tak jim rukou kynul. Jindy šel zase jiný spolubratr v klerice městem a chtěl použít sklo výlohy obchodu jako zrcadlo, aby se učesal. Jak se díval na svůj obraz, nevšiml si, že je výloha plná

dámského spodního prádla, takže na kolemjdoucí dělá dojem, že velmi soustředěně sleduje poněkud intimní sortiment.

Ve všech takových zážitcích bylo něco neopakovatelného. Bylo v každém případě úžasně příjemné různým způsobem provokovat a já jsem třeba v klerice často chodil do poštovní schránky házet dopis do Západního Německa a měl jsem z toho dobrý pocit.

Spolubratr z ročníku Vítek Jůza šel dokonce v klerice volit, to byly, tuším, poslední komunistické volby. Byl ovšem chycen vicerektorem Hynkem Wiesnerem ještě u vchodu semináře a vyslechl si od něj několik pregnantních vět, které tu nelze opakovat. Nicméně Vítek chodíval v taláru i na nedělní vycházky a byl takto viděn třeba i v Ústí nad Labem na autobusovém nádraží, navíc s chlebníkem přes rameno, což byla na pozdní normalizaci jistě svérázná kombinace. Ale to jsme předběhli v čase, protože se mi zdá, že pro čtenáře by bylo trochu nudné, všechno začínat tvými pradědečky. Tomu se však stejně nevyhneme, „svět včerejška“ má totiž svůj půvab a my stojíme na ramenou všech obrů a trpaslíků, co byli před námi. Jak ty vnímáš své kořeny?

Mé kořeny byly křesťansko-židovské. Spíš než náboženské bych řekl, že byly rodinné. Byli to velice asimilovaní Židé. Můj pradědeček byl starostou takzvané Obce israelitské v Třeboni. Nebyl rabínem, ale koordinoval život tamní náboženské obce. Jeho hrob dodnes zdobí centrální náhrobek na židovském hřbitově v Třeboni. Zemřel „včas“ – ještě v roce 1933. Jmenoval se Ludvík Metzl. Narodil se v roce 1864. Jeden jeho syn si vzal dívku z židovské rodiny, další syn se neoženil. Můj dědeček si vzal ženu, která nebyla židovského původu. Nebylo to úplně

jednoduché. V rodině nebyli nadšení, že babička není Židovka. Měli obchod s konfekcí na náměstí v Třeboni a v době hospodářské krize se dostali do velkých problémů. Babička jim dala část peněz, což jim dost pomohlo, a tak si přízeň příbuzných vykoupila. Z toho je patrné, že tam nějaká vazba na silnější židovskou ortodoxii asi byla. Křesťanské kořeny naší rodiny jsou zase z druhé strany. Byla tam duchovní a kulturní atmosféra, ale že by to bylo propojené s nějakým hlubokým duchovním prožíváním liturgického roku, to se říci nedá. Možná bude pro někoho zajímavé, že prastrýcem mé prababičky Karly Vlašimské, rozené Dobrovské, byl abbé Josef Dobrovský. Takže i tady jakýsi duchovní kořen byl.

Já jsem měl na průmyslovce spolužáka, který se jmenoval Doubravský. Ten tvrdil, že Dobrovský je z jeho rodu. Že se to jméno pak zkomolilo. Je pravda, že ta podoba v obličejí – buditele jsme měli v čítance – byla fascinující. Ty oční oblouky a lícní kosti.

Svět je malý a zajímavě propletený. Prababička Karla se narodila 28. dubna v roce 1863 a je zajímavé, že já jsem se narodil na den přesně po sto letech. Mám její portrét, který namaloval Josef Huttary, portrétista. Jsou pochovaní vedle sebe na Olšanských hřbitovech.

Náboženská stránka rodiny byla hodně ovlivněná tehdejší politikou a společenskou situací. Moje babička byla takový homo politicus. Narodila se v roce 1899 a schovávala noviny už od roku 1918. Takže u ní na půdě byly noviny z konce první světové války, z první republiky, protektorátu, ohromné množství novin z osmašedesátého roku. To byla četba, která byla pro mě alternativní studijní literaturou. Mě vychovávaly především babička a maminka. Rodiče se rozvedli, když mi

bylo šest let a tyto dvě ženy mě velmi výrazně ovlivnily. Vděčím jim za mnoho věcí, za devadesát procent všeho, abych to tak řekl. Babička pocházela z rodiny výrazně antikomunistické. Hodně na to vzpomínala a byla tak už sama formovaná. Samozřejmě už za první republiky komunistická strana existovala. Babiččini bratři se aktivně angažovali v protikomunistickém předvolebním boji. Vzpomínala na to, jak třeba strhávali plakáty komunistické strany. Hodně mě ovlivnila, protože jsme spolu trávili dost času. Její manžel byl advokát, zemřel 7. dubna 1945 v koncentračním táboře Mauthausen. V roce 2010 jsme před dědečkovým rodným domem na náměstí v Třeboni instalovali tři takzvané *stolpersteiny* za tři syny, kteří zahynuli každý v jiném koncentračním táboře, Mauthausen, Dachau a Osvětim.

Za babičkou občas chodívaly její přítelkyně a mně se hrozně líbilo, jak se titulovaly, třeba paní doktorová, paní oficiálová, prostě taková ta předválečná noblesa a kultivovanost a slušnost těchto dam.

Vždycky jsi říkal, že k vám pak ještě chodila služebná a říkala: „Za pana doktora to bylo lepší.“

Přesně tak. Za babičkou chodily až do smrti její bývalé zaměstnankyně, chůva mojí maminky a služebná. Tuhle větu říkala chůva Máňa. Ve škole jsme pořád slyšeli, jak to bylo před válkou hrozné. Vzpomínám si, jak jsem se jednou Máni ptal, co si o tom myslí. A ona skutečně řekla tu větu: „Za tvého dědečka to bylo lepší.“ Tím to pro mě bylo dané. Když jsme se učili o takzvané Velké říjnové socialistické revoluci, tak mi babička říkala, že jeden její strýc, bratr mého pradědečka, byl profesorem na gymnáziu v Petrohradě. Každé dva roky jezdil na prázdniny do Prahy, protože odtud rodina pocházela. Po první světové

válce nepřijel. Jeho bratr začal přes Červený kříž zkoumat, co se stalo. Dozvěděl se po nějaké době, že bratr i celá rodina byli vyvražděni během puče bolševiky. Takže když jsem jako dítě slyšel o takzvané VŘSR, tak se mi okamžitě vybavilo, že to byli ti, kdo zavraždili milovaného strýčka mé babičky. Vždycky popisovala, jak strýček přijel, vzal ji do náruče, zvedl k oknu a říkal jí: „Máničko, teď ti ukážu Prahu.“ To bylo pro mě zásadní, pak už mohl kdokoli cokoli povídat a neměl šanci. Z vlastní zkušenosti vím, jak je důležitá rodinná výchova. Také jsme se učili o buržoazii. Já jsem nevěděl, co to je. Tak jsem se ptal maminky, co to je buržoazie. Ona odpověděla: „To je třeba naše babička.“ Tím byl můj vztah jednoznačně dán. To jsou prostě věci, za které jsem nesmírně vděčný.

Když už mluvíme o buržoazii, tak jsi říkával: „Já mám v Budějovicích takového žebráka, kterému dávám různé šatstvo; vy nemáte svého žebráka?“ Já jsem žádného neměl, přiznám se.

To byl Zdeněk Palmon, člověk ze staré školy, velmi slušný. Působil jako vychovatel v jedné rodině a po osmačtyřicátém se nějak pomínul. Oni ho strčili někam do lomu a pomátl se z toho. Chodil vždycky prostředkem ulice a moji maminku zdravil: „Rukulíbám, milostivá paní.“ Od příbuzných a přátel ze Západu jsme dostávali různé věci i šaty, tenhle pan Palmon vždycky prosil: „Kalhůtky, košilkou, něco po strýčkovi, ale hlavně aby to bylo ze Západního Německa!“

Ještě do sedmdesátých let k nám chodila jedna posluhovačka, která nám doma pomáhala, paní Schusserová. Ta byla s babičkou zavřená v koncentračním táboře v Malé pevnosti v Terezíně. A už tam jí moc pomáhala. Představ si, že jí v koncentráku dokonce hřála vodu na mytí!

Náš dům na Mariánském náměstí v Budějovicích byla neobarokní stavba palácového typu z roku 1888. Byl to hrad bezpečí domova. A to ve mně zůstalo a pomohlo mi to bránit se duchovnímu a „estetickému“ vlivu komunismu, pokud se ta dvě slova dají vůbec použít v tomto spojení. Náboženství do toho také patřilo. Byla to pozitivní alternativa k tomu, co jsi kdysi popsal v knížce *Když do pekla, tak na pořádné kobyle* o plechových skřínkách ve školní šatně, co jsou cítit potem a močí. Mám to dokonce vypsané. Církev, Vatikán, to bylo všechno jiné než ty odporné plechové skřínky, které nám nabízel režim s dalšími klenoty, jako byly smrduté a upatlané plynové masky a podobně. Ty společenské a politické souvislosti v mém rozhodování sehrály klíčovou roli. Rád vzpomínám na všechny ty budovy, harmonické, krásné, postavené v minulých staletích. Dodnes mám velice rád památky a cítím se v nich dobře. S odstupem času si ale nemyslím, že to je úplně nejlepší motivace k tomu stát se knězem. Je to ještě něco jiného. Kdyby tu tehdy nebyly takové poměry, spíš bych se na tu kněžskou dráhu asi nevydal.

*Jak říká rabin Lionel Blue ve své knížce *Zadními vrátky do nebe*, jsou špatné důvody pro dobrou věc, což může platit i naopak. Byl u mnoha konkurzů na náboženské funkce a viděl, že uchazeči mají rozličné důvody pro svou volbu. Má tam hezkou scénu, jak vystupoval v nějakém divadelním představení jako postava Duch bojující Indonésie a byl velmi revoluční. Hlavní důvod byl, že mu předtím někdo dal košem. Náboženský i názorový vývoj má během života různá období a různé podněty. Jak to bylo u tebe?*

Pamatuji se, že asi v deseti letech jsem začal sám od sebe poslouchat Hlas Ameriky a pak Svobodnou Evropu. Už tehdy jsem si řekl, že